

Karel van het Reve

Vertalen

Karel van het Reve (1921-1999) is in de eerste plaats de grote essayist wiens oeuvre in 1981 werd bekroond met de P.C. Hooftprijs. Daarnaast kennen vertalers hem natuurlijk als de slavist die voor zijn vertalingen uit het Russisch en met name van het werk van Toergenjev in 1979 de Martinus Nijhoffprijs kreeg uitgereikt. Tussen 1979 en 1991 sprak Karel van het Reve tweewekelijks columns uit voor de Wereldomroep, waarvan in 1995 een bloemlezing verscheen onder de titel Luisteraars! (ook als luisterboek verschenen). 'Vertalen' was de column van 6 november 1980 en VertaalVerhaal dankt David van het Reve voor de toestemming deze hier te mogen publiceren.

Vertalen

Soms vertaal ik wel eens iets in het Nederlands en dan krijg ik soms het gevoel dat Nederlands eigenlijk een heel rare taal is. Andere talen zijn gewoon, maar Nederlands is raar. Er is bijvoorbeeld iets aan de hand, lijkt het, met vaste Nederlandse uitdrukkingen zoals de plaat poetsen, zich geen knollen voor citroenen laten verkopen, weten waar Abraham de mosterd haalt, geen twee liedjes zingen voor één cent, over de kling jagen, over de balk gooien, over de schreef gaan, boven zijn theewater zijn en noem maar op. Daar *is* iets mee, met die uitdrukkingen. Ik merkte dat toen onlangs Kees Fens in *De Volkskrant* een boek besprak van iemand die zoals Fens schrijft luchtig wilde schrijven en eigenlijk niets te zeggen had. Iemand die luchtig wil schrijven en eigenlijk niets te zeggen heeft gebruikt graag van die leuke, losse, populaire, algemeen bekende uitdrukkingen. Uit het boek dat hij bespreekt haalt Fens het als paddestoelen opschieten, het afhouden van de boot, het sparen van kool en geit, het iemand laten vallen als een hete aardappel, het niet boteren tussen twee partijen, het niet veel soeps zijn, in de soep draaien, in bochten wringen, wespennesten, het tot over de oren ergens in zitten.

In zulke gevallen lijkt het mij alsof Nederlandse uitdrukkingen iets kinderachtigs hebben, wat je in andere talen niet aantreft. Het lijkt of in het Russisch of in het Engels dat soort uitdrukkingen heel normaal zijn, maar in het Nederlands komen ze, zo lijkt het tenminste, alleen in jongensboeken voor en bij schrijvers die luchtig willen schrijven en niets te zeggen hebben. Zodra je uit een vreemde taal gaat vertalen krijg je last met dat verschijnsel. Er staat bijvoorbeeld in het Russisch *on byl takov*. Dat is een Russische uitdrukking, en die betekent hetzelfde als onze uitdrukkingen ‘hij nam de benen, hij smeerde hem, hij maakte dat hij weg kwam, hij maakte zich uit de voeten, hij poetste de plaat’. Maar als je bij je vertaling een van die Nederlandse uitdrukkingen gebruikt dan merk je dat je tekst opeens een soort Dik-Tromkarakter gekregen heeft. Het lijkt of die uitdrukkingen in het Russisch normaal zijn, maar in het Nederlands alleen in een bepaald soort jongensboeken voorkomen, boeken waarin de veldwachter ‘Maak dat je wegkomt, dekselse jongen!’ zegt of ‘hij is geen knip voor de neus waard’.

Laatst trof me dat heel sterk toen ik een Nederlandse vertaling las van het bekende Russische toneelstuk *De Revisor*. In het eerste bedrijf is de burgemeester bang dat de regeringsinspecteur, de revisor, die zojuist in het stadje is gearriveerd – dat denkt men althans – zal worden benaderd door de kooplieden in de stad, die zich dan zullen gaan beklagen over de wandaden van de burgemeester. En dan zegt die burgemeester in die Nederlandse vertaling: ‘Bang ben ik niet, al voel ik wel nattigheid... Die kooplieden en winkeliers liggen me wat zwaar op de maag. Die beweren dat ik ze de das heb omgedaan, maar echt, met mijn hand op mijn hart, als ik deze of gene wel eens een poot heb uitgedraaid, dan altijd zonder bittere gevoelens, echt waar.’ Dat zijn bij elkaar (nattigheid, maag, das, hart, poot) vijf van die Nederlandse uitdrukkingen. In het Russisch staat er trouwens maar één. Hier zie je zowel de stelling van Fens als die van mij geïllustreerd: de vertaler denkt dat zijn tekst

pakkender, beter, leuker, grappiger, aangrijpender wordt als hij ten tonele gevoerde personen nattigheid laat voelen, poten laat uitdraaien en zo. En de lezer krijgt een gevoel van afkeer, het gevoel of hij een uiterst kinderachtige tekst leest.

Dat is heel gek, want het is toch eigenlijk niet waarschijnlijk dat Nederlandse uitdrukkingen kinderachtiger, Dik-Tromachtiger zouden zijn dan Russische of Chinese of Duitse uitdrukkingen. Vanwaar dan die indruk? Misschien omdat een uitdrukking een soort *frappe* is, om een cabaretwoord te gebruiken, een soort klap op de vuurpijl, die je niet zomaar de zaal in kunt gooien. Je kunt een verhaal beginnen met 'het regende'. Dan kun je nog alle kanten uit. Maar als je begint met 'het regende pijpestelen' dan zit je meteen vast aan een wat oubollig vervolg. Je kunt zonder moeilijkheden midden in een tekst schrijven 'ik schrok vreselijk'. Maar je kunt op die plaats niet zo maar 'ik schrok me lam' of 'ik schrok me een ongeluk' of 'ik schrok me een hoedje' zetten. Misschien is het dat. Maar hoe het nou precies zit met die Nederlandse uitdrukkingen, dat begrijp ik nog steeds niet. Het Nederlands is een rare taal.